

Ե. ՏԱՐԻ

Առհն առաջում պեժ է րնել քերթիս Տճօրհնին հասցեին

ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱՐՈՒԻ ԵՐԵՎԱՆԻ, ՀԻՆԿՇԱՐԹԻ ԵՒ ԴԱՐԱՐՈՐԵՐԸ

Չհրատարակում ձեռագիրները եւ չեն վերադարձուի

Թիի 73 (518)

ԽՐԱՐՈՐԵՐԸ

ՈՒՐՓԱՅԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ

Ժողովուրդներու մէջ կայ մեծ և խորհրդաւոր ուժ մը որ յաճախ կը յայտնուի անանկայօրէն, բարոյական և ֆիզիքական ճանաչման ներգործութեամբ:

Համաշխարհային պատերազմի սկիզբը թիւրքերու կողմէ հայերու հանդէպ մշակուած ու արդէն վայրագօրէն գործադրութեան դրուած ամարդի ծրագիրները ազգերու պատմութեան մէջ կը գրաւեն եզակի թուականներ:

Անոնք յաւիտեան կանգուն պիտի մնան որպէս անարգանքի և բարբարոսութեան յուշարձաններ՝ ցրուած երիտասարդ թիւրքերու տարեգրութեանց մէջ:

Իսկ մեզի համար անոնք կը դառնան կենսունակութեան և ներշնչումի անխնայ կոթողներ, որոնցմէ յայտ և կորով պիտի քաղեն մեր յառաջիկայ սերունդները՝ կարենալ շարունակելու համար հայ ցեղին գոյութիւնը:

Մեր պատմութեան ընդհանրապէս անխառնակ էջերը զարդարուեցան ցեղին գիտակցութեան և ուժին ցուցադրուած թիւններով, որ ի յայտ եկան առ հասարակ հայայինը աշխատանքներու դէմ ըմբոստութիւններ և զիտադրութիւններ կադմելու ձևով:

Ուրֆայ, ինչպէս նաև Սուէտիս, Շապին Գարահիսար եւ Վան, եղան բացառիկ քաղաքներ, բացառիկ երևոյթներ, որ համայն աշխարհի պարզեցին թէ՛ հայուն մէջ կայ ներքին անձնութիւնը, որ ազատաստեղծ ոգի մը, որ գիտէ ծառանալ աւելն կարգի սուրկացուածներու դէմ:

Այդ սուրբ զոհիցիօրէն բունկեցուց եղբայր սակաւաթիւ երկսեռ երիտասարդները, որ արհամարհելով և հեղինակելով Թալաթի, էնվերի և ձէմալի եռապետութեան բոլոր սպառնալիքներն ու սարսափները, արհամարհելով նոյն իսկ մահը, զենքով դժմագրեցին թրքական հալածանքներուն և կոտորեցին գիրենք կոտորողները:

Ուրֆայի հերոսամարտը — այդ այսպէս պէտք է կոչել բոլոր այն զուպարները ուր կուտող երկու կողմերը թիւով եւ ռազմական միջոցներով անհաւասար դերքերու վրայ կը զրտնուին — տեղի ունեցաւ բոլորովին տարբեր և մասնաւոր պայմաններու մէջ:

Նոքսիտեցիները չունէին, ինչպէս ինքնապաշտպանութեան դիմող ուրիշ վայրեր, արտաքին օժանդակութեան մը յոյսը: Անոնք, ամբողջ ամիս մը, հերոսաբար կուրծք տալէ յետոյ Զաքարի փաշայի բանակներուն և թիւրք ամբոխին որ մինչև ակունքներ սպառազէն, ջարդերու երևոյթով յայտնուող մոլուցքէ մը բնուած էր, գիտակցաբար դիմեցին մահուան: Բայց գիտցան սուղ ծախել իրենց կեանքը: Փաստեցին որ հայը կը մեռնի, սակայն գիտէ նաև մեղսներ:

Բայց կոխի Վեհութիւնը կը կայանայ անոր մէջ որ քաղաքին ամբողջ հայ ազգաբնակչութիւնը, մէկ մարդու պէս ոտքեր կուտ:

Որովհետև թիւրքը ջարդի ընթացքին խորութիւն չէր դնէր մարդոց միջև, այնպէս ալ հայը, միացնալ ուժերով ճակատ կը բռնէր արտաքին թշնամիին դէմ, որ այնքան անողորմ էր և անհեղինակ:

Հերոսամարտին ղեկավարը, ժողովուրդին ծոցէն դուրս եկած անձնութիւն մարտիկ մը, ուսած ու դաստիարակուած յեղափոխական մարզաբանին մէջ, Մկրտիչ Եօթնեղբեքեան, իր շուրջ ունէր ոչ միայն անվերջ, քաղ երիտասարդներ, այլ և արեւ երիտասարդուհիներ, որ պայքարին կուտային մասնաւոր նշանակութիւն մը:

Անոնք մասնակցութիւններ ունեցին, որ ատենին գեղեցիկ խմբախումբներ մը կը հանդիսանար հայ մարտիկներուն, է այսօր, թանկագին ապացոյց մը թէ՛ հայերը իրենց պատիւը պաշտպանելու համար էր որ զենքով հրապարակ կ'իշխէին, և ոչ թէ զազանային և ամարդի բնազդներէ տոգորուած, ինչպէս կը ջանան կեղծել թիւրքերը:

Բարեազգաբար օտարներ ներկայ եղան Նոքսիտեցիներու հերոսութեան և մարտիրոսութեան:

Պ. Ժէհան տը Ռոնէ, այլ անուամբ Ռապուր, որ Շուսանիկ անունով իր վէպով մեր բոլորին համակրութիւնը գրաւեց, և որ Ուրֆայի հերոսամարտին տխուր ակնարկները ըլլալով օրը օրին զբոլ առաւ այն բոլոր խժոժութիւնները որ Ուրֆայցիները մեղցրին ըմբոստութեան, կը գրէ թէ՛ թիւրքերը, Գիւրմանիկով աշխարհութեանը լծուած էին անմեղ հայերու բնաջնջման գործին: Ան կ'աւելցնէ որ Նոքսիտեցիները մարտնչեցան պատշաւոր կերպով մեռնելու համար, երբ որոշ տեսան թէ իրենց ծանր վնասուած էր թիւրք զանապետներու կողմէ:

Պէտք չէ մոռնալ նաև, յայտնի մասնատական աշխրհի մը պետեանք Ֆայսլ օղլէ էլ Ղըսէյին սրտայոյզ նկարագրութիւնները Ուրֆայի շրջաններուն մէջ կատարուող հայկական խողխողութեան մասին:

Ուրֆայի հերոսամարտը կենդանի դիւցազնեղութիւն մըն է:

Փառք զայն կերտող ժողովուրդին:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՕԹՆԵՂԵՐԵԱՆ

ԴՐՈՒՍ.Գ. ՄԸ՝ ՄԿՐՏԻՉ ԵՕԹՆԵՂԵՐԵԱՆԻ ԿԵՍՆԻՔԷՆ

Իտալո-թրքական պատերազմին, Հայկազ համաթմբուող զինուորներուն մէջ Ուրֆայէն ալ վայտ մը կար, որ կը զանուէր ի միջի այլոց, Մկրտիչ Եօթնեղբեքեան:

Առաջին պատահուածին տեսնուեցանք, Հ. Թ. Գ. կոթողէն բաւական սովեգրած դրամ էր Մկրտիչին հետ, որ տասնոց ատրճառակներու ու մասր յաւ զենքեր ծախու առնէր:

Քանի մը օրէն ճամբու գրինք պահանջուածը՝ հաւատարմ սէկու մը հետ:

Մկրտիչ յօժարութեամբ էր եկած Հայկազ Պարզեց ինծի իր նըմար կապակը:— Ես միջոցով կուտաւարական զէնք ձեռք ձգել:

Օրեր արժացանք, ծրագիր զըծեցինք և, գանձեր իրադրութիւն համար, հինգ հոգիներ խուս մը կազմեցինք հաւատարմ ու փոր. ձուած ընկերները՝ Մկրտիչ խմբապետ, Հափ Միսիկ, կուտապետ, ինչու, միակամի Բենիկ, Արօ Նա. Զարեան, բոլորն ալ նշանակուած:

Մեր նշանակման էր՝ «հաւատարմ խմբապետ» միմիայն զէնքեր: Այս նշանակման հայրութիւնը կը պատկանէր Մկրտիչի:

Ու լուսեղանք գործի:

Կիրակի իրիկուն մը, ժամը 8ի անցանք, Մկրտիչ դիւ գտաւ Ա. ճապարանք մեր ընկերները: Նաւաքն ուղեցինք: Բայց խառն գառ ծարդ չկրցինք գտնել երկու զինուորները գտնուեցինք, բաներ մը պիտի փորձեմ. երբ ձեռք օգնութեան պէտք ունենամ, կը սուրբ, յուս հաւատ. ամեն պարագայի զէնք մի պարթեցինք, մինչև ես նշանք չտամ. ցանկը նոյնպէս գործ կ'ունայ տեսնել խառնարմ մէջ: Ես զի խօսքը չլրացուցած՝ վաղեցի զէպի կամուրջը, քանի մը մէջք փաթթուած պողպատ թիւրքով հիւսուած խարազանը, որուն ծայրը կապարէ ծանր գունդ մը կար: Զայն միշտ վրան կը պա-

նէր, քովը թագնուած ուրիշ զէնքերու հետ: Մեր «մի» րնքը վտանգաւոր էր և նման գիտողութիւններ ի դուր անցան: Քիչ վերջ կամուրջ վրայէն, այնպիսի երեք մարդերու միացաւ Մկրտիչի ստուերը: Զինուորներ ըլլալու էին, որ քաղաքէն իրենց վրան կայանները կը վերադառնային:

Օգը խոնաւ և մութ էր: Երբեմն անցնող կտուրներ լուսով կը տեսնէինք զէնքը, որ զինուորներուն հետ կը քայլէր: Մտնուած ստուերը, ներքին մէջէն կը հետեւէինք իրեն, հնար եղածին չափ մօտ ըլլալու համար: Մէկէն խուլ թնդին մը լսեցինք: Զամբու վրայ ստուերները իրար խառնուեցան խուճապով, մէկը ինկաւ, հաս մըն այլ խառնին հետ հասանք խուճապին, սուրիչ նշանք չառած: Մկրտիչ ինկածներու վրայ կամուրջները կը քաշէր, երբ մեզ տեսաւ, քաւ արարեցինք: «Գէնքերը վերցուցէք»:

Գէն ժամ վերջ քաղաքի արեւմտեայ գետնուղ քարայրներէ մէկուն մէջ ապաստանած էինք, ուր առաջին անգամ ըլլալով հարցուցինք՝ «Մօ Սկր, հայ չլրացին»:

«Չէ», հետեւինք քայլած ատենս ստուերները այդ կէտքը, քաւ: Բացառեց, թէ նկատած էր գիշեր ատեն զինուորներու զէնքով հնար կից անցնողը, այդ կէտին քաղաքէն հետեւորութիւնը, ոգին ամպոտ ու մութ ըլլալով, որոնք յայտնուեցան զինուորներէն: Բնաւ չըսաւ, թէ ինչպէս կը գործածէ ձեռք խարազանը, իր ծայրի կամպարով:

Այդ գիշեր ուշ ատեն ապահով ատեն հասանք ու զէնքերը պահեցինք:

Այս իրիկայ ձեռնարկին երկրորդ փորձն ալ յայտն անցաւ, բայց զինուորականութիւնը, քաղաքապետութիւնը ոտքի հանցի մտաբաններ, ոտքի կանգնեցին, չըլլին պահանջներ քաղաքին ներսուտ դուրսէն, իսկ ինչպէս կը վրադառնան. գիշեր ու ցորէն իսկ կանգնեցին կը ձեռնարկաւորէին: Այդ գիշեր ուշ ատեն ապահով ատեն հասանք ու զէնքերը պահեցինք: Բացառեց, թէ նկատած էր գիշեր ատեն զինուորներու զէնքով հնար կից անցնողը, այդ կէտին քաղաքէն հետեւորութիւնը, ոգին ամպոտ ու մութ ըլլալով, որոնք յայտնուեցան զինուորներէն: Բնաւ չըսաւ, թէ ինչպէս կը գործածէ ձեռք խարազանը, իր ծայրի կամպարով:

Նայպէս, մեր ամբողջ ամիս մը հանգիստ ըրինք:

Երբ քաղաքի և չրջակայքի հրակողութիւնը թուցաւ, և ժողովրդի առասպելական ռսի-բաւերները զազարեցան, փոթորկուտ և անձրեւութիւնով բարձալ գարանակալ կը սպասէինք: Մկրտիչ կարգադրուող զինուորներէն, որը վերջէն մեծ բարիք մը եղաւ Մկրտիչի համար:

Այդ օրը զէպի վրան կայաններէր զազող զինուորները ստուար թիւերով կ'անցնէին, ընդհատ, հաւաքով անգամ մը: Հաւանքներ որ խուճապի ծայր կեցած պահուկները կը հաւաքէին առանձին, առանձին եկող զինուորները, և այսպէս քանի մը անգամ կ'անցնէին կ'անցնէին կամուրջէն: Վերադառնալ առաջարկեցինք, բայց Մկրտիչ պնդեց քիչ մըն ալ կենալ: Օգը ցուրտ էր և անձրեւում, գետակը յորդած, իսկ մեզ ծառերու տակ, ցեխերու մէջ կը զոգզոյայինք:

Կամուրջին մօտերը երկու ստուերներու յառաջացումը երեւաց: Մկրտիչ մեզ զգուշութիւն ազգարարեց և խիզախութեամբ զէպի կամուրջ ուղեղեցաւ: Հազիւ կամուրջին հասած էր, լսեցինք, որ կը հրապարակ Մկրտիչին, ինչպէս Հայկազակ մէկ քայլին, պիտի սպաննէին զինքը: Եկան ու հասան անոր և սպառնացին հարցուցին. «Ը՞վ ես, ո՞ր կերթած»: Մկրտիչ արարեցին պատասխանեց, թէ քիչ առաջ անցնող զինուորներէն և զէպի վրաններէն կ'երթայ: Եւ մեծ պէտքը սը համար կամուրջին տակն էր իմանք: Զինուորները, որ պահակներ էին, հայտնի լուրին: «Գէն» դիտեր այս կողմերուն վտանգաւոր ըլլալը, Եւ ինչ ստիպէին գիշեր, որ արագ քայլէ Պիտի տանէին ստուերները: Գէն պատկանիւր:

Մեք եղած մեզի տեղերին չսած կեցանք: Եւ մէկ միջակ կայան տանին, զէնք պիտի ըլլար: Ինչ ընել, Հետեւէ հետեւ, գաղտնադրող կը հետեւէինք անոնց, մտաւարով միջակ տեղին միջոցին մը վրայ: Մէկէն զէնք մը պայթեցաւ: Դառնէն հաւանքաւոր մակը ըլլալով: Մութ էր, և ընտել քան մը չէինք լսել: Խորհեցանք, որ Մկրտիչը զարկին: Վաղեցինք զէպի խուճապին ցեխոտ փոսերը: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Դառնէն «Ինչ չհասած» տեսանք կապարէն ու օտարը գալը: Եւ անոր զոյգ լոյսերն չտեսնուելու համար՝ փոխ մը մէջ սմբեցանք: Կեցանք մեզմէ քիչ անցին կեցաւ, մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր: Կտուցէ երեք մարդիկ իման, գիտնէն մէկը կը վերցնէին: Ժամեցանք ու սիրտ ըրինք նայելու: Թէ որդեք Մկրտիչն էր: Ան չէր երկու զինուորներէն, մէկը երկուցած էր անգլայ, իսկ վերջուրուածները արիւններու մէջ էին: «Փախաւ», այս կողմ փախաւ: Եւ մեկը անցնողով օգնութիւն կը կանչէր:

ԵՐԴ՝ ԱՄԵՆԱՆՊԱՍՏՍԻՈՐ ՊԱՅՄԱՆԵՐՈՎ
ԻՐ ԶԱՀԻՆ (Յօշ փողոց)
Երապետարանի շրջան կից: